

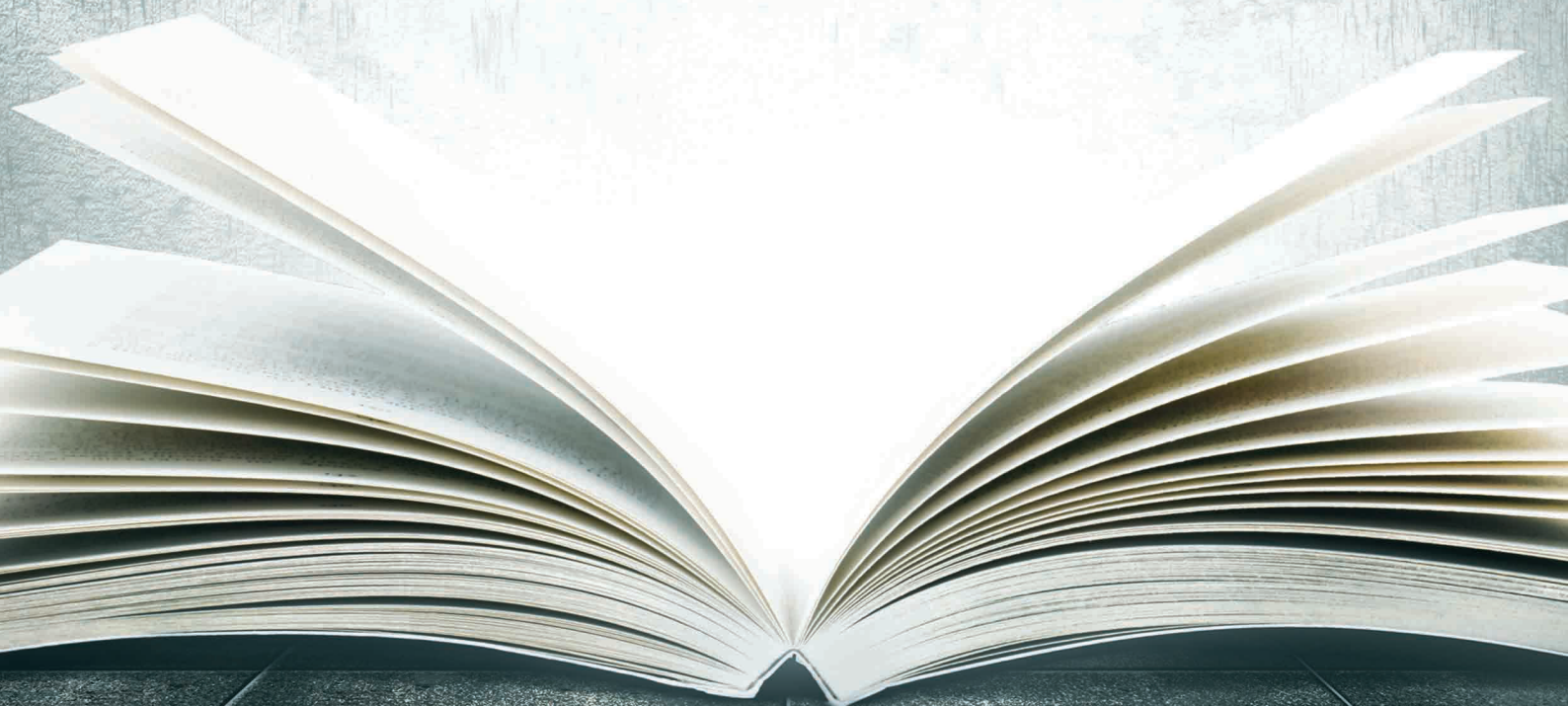
בלבבי משכן אבנה

סוגיות בפרשה

פרשת

מטות-מסעי

תשע"ט

הרוצח נס לעיר מקלט להנצל מגואל הדם

[א] בפרשת השבוע פרשת מסעי צוותה התורה על הפרשת ערי מקלט (מסעי ל"ה ט', ובהמשך). "וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען. והקרייתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה". ובהמשך מבואר שנצטוו להפריש שש ערי מקלט, ג' בעבר הירדן, שמשו עצמו הפריש, ועוד ג' בארץ ישראל, שיהושע הפרישם לאחר הכיבוש, ורש"י מפרש שהשלושה בעבר הירדן לא קלטו קודם שהג' בארץ ישראל החלו לקלוט, ולמה הפרישן משה, אמר הואיל ובאה מצוה לידי אקיימנה (מכות י' א'). מלבד המצוה להפריש ערי מקלט, ישנה מצות גלות בעיר מקלט לכל רוצח בשגגה. לדעת הרמב"ם (רוצח פ"ה ה"א) זו מצוה המוטלת על ב"ד, להגלותו, שישב שם עד מות הכהן גדול. ולדעת החינוך (מצוה ת"י), גם על הרוצח עצמו ישנה מצוה עשה גלות ולשבת בעיר המקלט עד מות הכהן גדול. הטעם הפשוט לכך שרוצח בשגגה גולה לעיר מקלט, הוא למען "והיו לכם הערים למקלט מגואל". כאשר האדם רוצח חס ושלום בשגגה, מותר לגואל הדם (או מצוה, מחלוקת במשנה מכות י"א ב'), להרוג את הרוצח בשעה שאיננו בעיר המקלט, אמנם בעיר המקלט עצמה אסור לגואל הדם וק"ו לשאר בני אדם, להרוג את הרוצח. א"כ, מחד הרוצח יוצא לגלות ומאידך יש דין של גואל הדם. הרי גלות וגאולה בכפיפה אחת, גואל הדם בא לגאול את דם הנרצח, ודם זה נמצא בגלות. מי הוא גואל הדם. כתב הרמב"ם (רוצח פ"א ה"ב), כל הראוי לירושה הוא גואל הדם. לדעת האור שמח על הרמב"ם דידן, וכן לדעת החזון איש (ח"מ סנהדרין סימן י"ט אות ג'), מובא גם בחזו"א על מכות י"ב א') אין הכוונה בדוקא על הירוש בפועל. אבל לדעת מרכבת המשנה על הרמב"ם דידן, ע"פ הירושלמי מכות (פ"ב ה"ה, דף ו' א'), וע"פ המעשה דאשה החכמה מתקוע (שמואל ב' פ"ד), מדובר דוקא בירוש בפועל. מי שמקבל את הדמים הוא גואל את הדמים. עכ"פ עד עתה ראינו סברא אחת למה נס הרוצח לעיר מקלט, דהיינו להנצל מגואל הדם.

גלות מכפרת ונותנת חיות

[ב] אבל הספורנו בספר שמות (משפטים כ"א י"ג ד"ה ושמותי), מביא סברא נוספת לערי מקלט, דהיינו כדי שגלות תכפר על עונו. ולמעשה מפורש הדבר בגמרא במכות (ב' ב'), שגלות מכפרת, ולכן הרוצח במזיד אינו גולה שלא תהיה לו גלותו כפרה. וע"י בתוס' מכות (י"א ב' ד"ה מידי גלות קא מכפרא) שפשיטא ליה שגלות מכפרת לרוצח בשוגג. וע"י באור שמח על הרמב"ם (רוצח פ"ו הי"ב ד"ה אמנם) שסובר שעיקר הגלות שמא יהרגנו גואל הדם, אבל בודאי ישנו גם הטעם שהגלות מכפרת, ע"ש. וישנה סברא שלישית מה תועלת לרוצח בשוגג בגלות, וילפינן לה בספר דברים (פרי' שופטים י"ט ד'), "וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחיי". פשוטם של דברים שאם לא ינוס שמה, יהרגנו גואל הדם, וממילא אם ינוס שמה הוא יחיה. אבל הגמרא דורשת מפסוק זה דין "עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא", כגון שמגלין רבו עמו. ועושים שיהיו מים בעיר. ועושין שלא תהיה סיבה לגואל הדם לבוא לאותה עיר מקלט. הרי שמבוארת כאן לכאורה סברא שלישית, ענין חיות, וצריך לבאר זאת.

אסור לרוצח לצאת מעיר המקלט אפילו לצורך פיקוח נפש

[ג] בהקדם, הנה מפורש בפרשתנו כמה פעמים שעל הרוצח לשבת בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול. יתר על כן (משנה מכות י"א ב'), כל זמן שהכהן גדול חי, "אינו יוצא לא לעדות מצוה לא לעדות ממון לא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם, שנאמר אשר נס שמה, שם תהא דירתו, שם תהא מיטתו, שם תהא קבורתו". המפרשים (התפארת ישראל מכות פ"ב ב' בועז אות ב', האור שמח ברמב"ם רוצח פ"ז ה"ח), שואלים, הרי קיימא לן שפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה. וברור שנוכחות שר הצבא במלחמה זו שאלה של פיקוח נפש. וא"כ הכיצד לא נדחתה כאן הגלות מפני פיקוח נפש שדוחה את כל התורה כולה. האור שמח מתרץ שאין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו. משמע מדבריו שלו רצה יכול היה לצאת, ולא משמע כך במשנה. גם התפא"י רצה בתחילה לתרץ כך, אבל דחה את התירוץ, חדא דהוא מחויב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל כל ישראל, ועוד, וכי אסור לישראל לסגור הדלת בעד גואל הדם עד שיציל הלה את ישראל, ונשאר בצ"ע. עוד נקודה שטעונה ברור הוא ענין שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו. לכאורה שם תהא מיתתו היא תולדה מוכרחת מכך שאסור לו לצאת משם, ומאי

קמ"ל. התפא"י (אות נ"א) מבאר דאפילו יאמרו הרופאים שהאויר בעיר המקלט מסוכן לו, מ"מ לא יצא משם. וגם כאן עולה אותה שאלה, למה אין פקוח נפש דוחה את מצות הגלות. או לכל הפחות שיעבור לעיר מקלט אחרת. עוד טעון ביאור הוא ענין קבורתו שם. הרי משימות כבר אין חשש מגואל הדם. ולכאורה יש לתרץ שעד שלא ימות הכהן גדול לא נשלמה כפרתו, ולכן א"א להעביר עצמותיו לקברי אבותיו קודם לכן. ע"י בערוך לנר (מכות י"א ב' ד"ה תהא דירתו), שפירש במהלך קרוב לנ"ל. ואין להקשות כיצד אמרין שם תהא קבורתו, הרי לא נתנו ערי הלויים לקבורה, דהגמרא (מכות י"ב א') אומרת, רוצח שאני דגלי ביה רחמנא.

רוצח אין לו חיות מחוץ לעיר המקלט, נפש תחת נפש

[ד] נבוא עתה לביאור מדוע יש דין כ"כ החלטי שאין הרוצח יכול לצאת מעיר המקלט. ונראה שדין זה מתבאר עם הדין של גואל הדם שמוותר לו או מצוה עליו להרוג את הרוצח. ויותר מכך, הרי לר' יוסי הגלילי במשנה במכות (י"ב א') גם לכל אדם רשות להורגו, ולדעת ר' עקיבא למרות שלכל אדם אסור להורגו, מ"מ אין חייבין עליו (לפי גירסת הרמב"ם והריטב"א והגר"א והתיו"ט, אבל בגמרא שלפנינו נמצאת גירסת הרש"ל שמחך מילת אין). בכל אופן יש כאן היתר מחודש מאד, דהרי בד"כ רציחה זה איסור חמור ביותר. והנה סברת ההיתר מבוארת בר' שלמה איגר (מובא בחידושי רע"א על כתובות ל"ג ב') דהרוצח מחוץ לעיר המקלט גברא קטילא הוא, כלומר ההורגו כמי שהרג מת, וכן פירש רש"י בפסוק (מסעי ל"ה כ"ז), "אין לו דם - הרי הוא כהורג את המת, שאין לו דם". הרי זה "נפש תחת נפש" (משפטים כ"א כ"ג), מכיון שרצח, הרי התורה הפקיעה את חיותו, הותר דמו, ולכן כל ההורגו פטור. בעצם כתוב כאן יסוד הרבה יותר עמוק - אין לו חיות, אין לו זכות קיום. ולכן דינו גרע מגוסס בידי שמים שההורגו נהרג עליו, וגרע מטריפה לר' יוסי הגלילי, שאסור להורגו למרות שפטור בדיני אדם (סנהדרין נ"ח א', רמב"ם רוצח פ"ב ה"ז-ה"ח). א"כ עלה בידינו שאת עצם חיותו הוא שואב מכך שהוא חי בעיר המקלט, וא"כ לא שייך כלל שיצא משם. בעיר המקלט יש לו חיות חדשה, וממילא שם הוא חוזר להיות ככל האדם שאסור להורגו. וצריך לומר שכאשר מת הכהן גדול, הוא שוב מקבל חיות חדשה, ואולי חוזר לחיותו הראשונה.

בעיר המקלט יש לרוצח חיות, מחוץ לעיר המקלט אין לו

[ה] והנה לפני דיני גואל הדם, מובאים בפרשתנו דיני ערי הלויים. ידוע שכל ארץ ישראל מחוץ לירושלים התחלקה לי"ב שבטים, ובני יוסף - מנשה ואפרים - נחשבו לשני שבטים, משא"כ שבט לוי לא קיבל נחלה בארץ, אלא ניתנו לו מ"ח ערים, מהם ששה ערי מקלט, שלושה בארץ-ישראל ושלושה בעבר-הירדן. מהא דכתיב בפסוק (מסעי ל"ה ג') "והיו הערים להם לשבט ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חייתם", ורש"י פירש שם "לכל חייתם - לכל חיותם לכל צרכיהם", דורשת הגמרא במכות (י"ב א') שלא נתנו ערי הלויים לקבורה (והזכרנו לעיל שמ"מ הרוצח שמת נקבר שם עד מות הכהן הגדול). א"כ גם מדין זה משמע שיש חיות בערי הלויים שלא נמצא בשאר ערים, ולכן דוקא שם יכול הרוצח לקבל חיות, כי זו המהות של המקום. ממילא בתוך העיר אסור לגואל הדם להורגו, דיש לו דמים בתוך העיר ככל אדם. ולכן מובן הדין שאסור לו לצאת אפילו לצורך פקוח נפש, למרות שפקוח נפש דוחה את כל התורה כולה, הני מילי לבן אדם שיש לו חיות, אבל הרוצח אין לו חיות אין לו קיום מחוץ לעיר, והו"ל כמת שיצא, שאינו יכול להביא תועלת לאיש, אפילו לא לעצמו.

חילוק בין ששת ערי המקלט למ"ב ערי הלויים

[ו] נוסף לדון בכמה מדיני ערי הלויים. מ"ח הערים התחלקו לב' קבוצות, האחת ששת ערי המקלט, והאחרת כוללת מ"ב ערים. למעשה גם המ"ב ערים יכלו לקלוט רוצחים, אבל הגמרא במכות מביאה שני חילוקים ביניהם. הראשון (דף י" א') שששת הערים קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, משא"כ המ"ב ערים קולטות דוקא לדעת. כלומר, אם הרוצח נכנס לעיר על מנת להיקלט - הוא נקלט. ואם אין בדעתו להיקלט - אינו נקלט. חילוק שני (דף י"ג א'), בענין האם הרוצח צריך להעלות שכר ללוים. ישנה מחלוקת בגמרא בחילוק, ולפי המאן דאמר שפסק הרמב"ם כוותיה (רוצח פ"ח ה"י), החילוק הוא שבששת הערים אין הרוצח צריך לשלם שכירות עבור דירתו, אבל במ"ב ערים צריך לשלם (כך פירשו רש"י ורמב"ם).

אבל התוס' פירשו שצריך לשלם מס וארנונה. וצ"ע אי פליגי או אי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי). והנה ברור לכל משכיל שיש כאן שתי מהויות של קליטה, אחת בשש הערים ואחת במ"ב ערים, וממילא ישנן תולדות שונות, וצריך בזה עוד ביאור.

קליטה האם דינה כקרקע או כאויר

[ז] למעשה המושג קליטה נמצא גם בדיני הוצאה בשבת. במשנה ובגמרא בשבת (ד' א', צ"ו א', צ"ז א'), "תנן, הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע, ר"ע מחייב וחכמים פוטרים, ר"ע סבר אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא, ורבנן סברי לא אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא". כלומר, אדם זורק חפץ מרה"י לרה"י, והנידון הוא כאשר החפץ באויר רה"ר, האם אני רואה אותו כמי שנקלט ברה"ר ומונח שם, והוי כמעביר מרה"י לרה"ר ושוב מרה"ר לרה"י, וממילא חייב. או שאינו נחשב כנקלט ברה"ר ומעולם לא היה מונח ברה"ר, וממילא הוי מעביר מרה"י לרה"י, ופטור. עומק ההגדרה, למאן דאמר קלוטה כמי שהונחה דמיא, אזי הגדרת קליטה פירושה שנמצא בקרקע. בעוד שלמאן דאמר קלוטה לאו כמי שהונחה דמיא, קליטה פירושה שנמצא באויר (כלומר לא אמרינן שלחכמים לא היתה קליטה כלל, אלא גם לחכמים היתה קליטה ברה"ר, השאלה היא האם יש לקליטה דין קרקע או דין אויר). א"כ בסוגייתנו, נוכל לומר שישנם שני סוגי ערי מקלט. יש עיר מקלט שבה הקרקע קולטת, וישנה עיר מקלט שבה האויר קולט. כלומר, בששת הערים מה שקולט בהם זו הקרקע. במ"ב ערים מה שקולט בהן הוא האויר. נחדד ונבין את הדברים בעזר ה'. הזכרנו שבששת הערים אין הרוצח מעלה שכר ללוים, והביאור לפי הנ"ל הוא מפני שהתורה הקנתה לו זכות בקרקע, כפי שמת מצוה קונה מקומו (עירובין י"ז א'). ולכן אם יש לו זכות קרקע מדוע שישלם. עדיין יש מקום לדון שלכאורה יש לו רק זכות בקרקע ולא על הבית, אבל בעומק הגדרת הדבר היא שקולט אותו מקום מגורים, ולכן יש לו זכות לא לשלם. אבל במ"ב ערים הוא מעלה שכר ללוים, כי בעומק הגדרת הדבר היא שאין לו זכות קרקע, אלא יש לו זכות שהאויר יקלט אותו. אבל אינו יכול לגור באויר, אז על הקרקע הוא צריך לשלם, מ"מ א"א לדחות אותו, דזכות באויר יש לו.

משה רבינו היה רוצח בשוגג

[ח] כידוע מתחילת פרשתנו, היו לבני ישראל במדבר מ"ב מסעות. למדין מכך שמ"ב הוא בעצם כח תנועה, ולכן הוא כח של אויר. הרי החילוק בין קרקע לאויר הוא ברור, הקרקע היא קביעה וקיימא, בעוד שהאויר כל עניינו הינו תנועה. מבואר כאן שני יסודות במהות הקליטה. האם מה שקולט אותו זו הקרקע, מהות קביעה וקיימא, או מה שקולט אותו זו התנועה. מ"ב ערים בהקבלתן למ"ב מסעות קיבלו את כח התנועה. באמת, עצם כח התנועה של המ"ב זה גופא מה שקולט את הרוצח, קלוטה לא כמי שהונחה דמיא, כח התנועה נמצא באויר. משא"כ בששת הערים, מה שקולט זה הקביעה וקיימא. משה רבינו נצטוו להפריש ערי מקלט. מבואר בזהר הקדוש פרשת משפטים (רעיא מהימנא, פקודא מ"ב, דף קי"ד ב'), שהטעם שנצטוו משה רבינו על כך היא משום שהרג את המצרי. ומבואר באריז"ל (שער מאמרי רשב"י על הזוהר דידן) שמרע"ה הוא גלגולו של הבל והמצרי הוא גלגולו של קין. וסבר משה לתקן את קין ולכן הרגו בשם מ"ב, אלא שעדיין לא היה ראוי לזה, ונמצא שהרגו שלא כדיון, אלא שהיה בשוגג כי נתכוון לטובתו, והיה צריך לנוס אל ערי מקלט, ולכן ניתנה לו מצוה זו ליחשב לו כאלו נס. והנה בגמרא במכות (י"ב ב') כתוב, "תנו רבנן ושמתי לך מקום וגוי ושמתי לך - בחיך, מקום - ממקומך, אשר ינוס שמה - מלמד שהיו ישראל מגלין במדבר, להיכן מגלין, למחנה לוי". כלומר, כבר במדבר היה מושג שרוצח בשוגג גולה. ולמה היו גולים למחנה לוי שהוא מקומו של משה, כי משה עצמו הוא שרש נקודת הגלות, שהרי הרג את המצרי.

ג' ערי מקלט בעבר-הירדן הן השורש למ"ב ערי הלויים

[ט] נחזור לסוגית מ"ב הערים לעומת הששת ערים. המ"ב כמו שבארנו היא כח התנועה שבגלות, מ"ב ערים כנגד מ"ב מסעות, ולכן בשם מ"ב הרג משה רבינו את המצרי שהוא קין. והנה כבר הזכרנו שמשה הפריש ג' ערי מקלט בעבר-הירדן

ויהושע הפריש עוד שלושה בארץ-ישראל. והנה כפשוטו לא היתה אפשרות למשה להפריש את שלושה בארץ-ישראל שהרי לא זכה להכנס שמה. אבל בעומק, הרי לולא טענת בני גד ובני ראובן שרצו לרשת את עבר הירדן, חבל ארץ זה לא היה מיועד להיות מקום של מנוחה ונחלה, אלא היה מיועד להיות רק מקום מסע לצורך הכניסה לארץ-ישראל, מקום מעבר בין היציאה ממצרים לכניסה לארץ-ישראל. ולכן מה ששלשת ערי המקלט בעבר-הירדן קולטות, הן גופא השרש למ"ב ערי הלויים, הן בעצם מקום של מסע שהפך לערי מקלט. אם כן ישנה הקליטה של המ"ב ערים שהן מ"ב באבחנה של תנועה, וישנה הקליטה של הששת ערים בכללות שהם הגדרה של מקום קביעה וקיימא (כמובן כל דברינו בשורשים, ולא בהתפשטות הדינים להלכה).

מ"ב הוא ג' פעמים י"ד

[י] הפסוק אומר (פר' שופטים י"ט ג') "תכין לך הדרך", ודורשת הגמרא במכות (י' ב') שיש דין שצריך להכין את הדרך לערי המקלט, לסייע בידי הרוצחים הנסים שמה. "תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם". רש"י מבאר "בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים, אחד פונה לעיר מקלט, היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט". והנה רבינו חננאל על הדף והרמב"ם (רוצח פ"ח ה"ה) גרסו מקלט מקלט היה כתוב, וכן הוא בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו, ז' א'), אבל בבבלי לפנינו וברש"י כתוב מקלט פעם אחת. ואפשר שגם הר"ח והרמב"ם אינם סבורים שהיה כתוב בפועל מקלט מקלט, דלא באה הגמרא רק להדגיש שבכל פרשת דרכים היה כתוב מקלט. והנה בירושלמי שם מובאת עוד דעה, "אמר ר' אבון כמין יד היתה מראה להן את הדרך". מהו עומק הדבר. כמו שידוע (זח"ג רפ"ג א', תק"ז הקדמה ט' א'), מ"ב עולה ג' פעמים י"ד, יד הגדולה, יד החזקה, יד הרמה. אם כן מה שהפנה אותו בדרך לערי מקלט זו האבחנה של יד. כל הדינים האלו קשורים בתנועה אל העיר מקלט.

שני חלקים במצות הגלות, התנועה לגלות והשהיה בגלות

[יא] נעמיק יותר לחדד את מה שנאמר. הזכרנו לעיל, שישנה מצות עשה להגלות רוצח בשוגג, שלדעת הרמב"ם המצוה מוטלת על הב"ד, ולדעת החינוך גם הרוצח עצמו כלול במצות עשה זו. אבל למצוה זו ישנם שני חלקים. הנה כתוב בפסוק (ואתחנן ד' מ"ב) "ונס אל אחת הערים האל וחיי". א"כ יש דין לנוס אל עיר המקלט. זהו חלק המצוה שבעצם התנועה לעיר מקלט. וישנו דין שני, "כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול" (מסעי ל"ה כ"ח), זהו חלק המצוה בעצם הישיבה בעיר מקלט. והנה עומק שני הדינים הוא כך: מצד מה שקרקע קולטת נאמר כי בעיר מקלטו ישב. ומצד התנועה, מצד מה שהאוויר קולט, נאמר ונס אל אחת הערים. והנה הראשונים דנו האם בשעה שהוא בורח לעיר מקלט יכול גואל הדם להורגו. אמנם מפורש בפסוק שאסור להורגו (מסעי ל"ה י"ב, יהושע פ"כ), אבל הנידון הוא אם עבר והרגו. והנה ר' הונא במכות (י' ב') סבר שפטור, וכן פסק הרמב"ם (רוצח פ"ה ה"). אמנם ע"י בריטב"א (י"ב א' ד"ה אמר מר זוטרא) שמביא מי שסובר שמר זוטרא חולק על ר"ה, והריטב"א שם סובר שיש מקום לחלק בין עת מנוסתו לעיר המקלט שדוקא אז פטור, לבין כאשר יוצא משם בדרך לב"ד או כאשר חוזר לשם לאחר שהב"ד דנו לגלות (וכן מחלק החזו"א בחו"מ ליקוטים סימן כ"ג על מכות י' ב'). אבל אם יצא מעיר המקלט לאחר שכבר החלה גלותו, זה נידון אחר, ותליא בגירסאות, והזכרנוהו לעיל. עכ"פ לענינו, הטעם שאסור להורגו בדרך מנוסתו לעיר מקלט, הוא כי עצם מנוסתו זה גופא התחלת הקליטה שלו. דעצם זה שהוא נס לערי מקלט כבר נותן לו את השייכות לערי מקלט. ועומק הסברא בכך היא שמה שקולט אותו בערי מקלט זו התנועה, והתנועה מתחילה במנוסתו.

הרוצח נקלט במ"ב ערים דוקא אם נכנס על דעת להקלט

[יב] והנה הזכרנו לעיל את הגמרא (מכות י' א') שששת ערי המקלט קולטים בין לדעת בין שלא לדעת מה שאין כן המ"ב ערים קולטים דוקא לדעת. איזו דעת צריכה להיות לרוצח. הנה רש"י מפרש שם בד"ה בין לדעת בין שלא לדעת, "בין שברח לשם לדעת קליטה, בין שלא ברח שם לדעת קליטה, שלא היה יודע שהיא קולטת". משמע בדבריו שאם הרוצח

נכנס לעיר בסתמא, ורק אח"כ נודע לו שהעיר קולטת, והשתא הוא רוצה להקלט, לא מהני ליה. ויכול גואל הדם להורגו בתוך העיר, ויצטרך לצאת ולהכנס שוב בדעת על מנת להקלט. וצריך להבין למה הוא צריך לדעת בשעת הכניסה שהעיר קולטת ולהתכוון שתקלוט אותו. אמנם הדבר מבואר ע"פ היסוד הנ"ל שמה שקולט במ"ב ערים הוא התנועה להכנס לערי מקלט, והידיעה לבדה שהוא נמצא שם אינה מועילה. אלא הדעת צריכה להיות דעת של כניסה לערי מקלט, כלומר יציאה ממקום שאינו עיר מקלט וכניסה למקום שהוא עיר מקלט. יוצא שהמנוסה היא תחילת וחלק מהקליטה ולכן בעי דעת. א"כ התברר בעומק מדוע ששת ערי מקלט קולטות גם שלא לדעת, מפני הן קולטים מדין הקרקע שהיא קביעא וקיימא, ומה שקולט הוא עצם ההימצאות בהם. משא"כ מ"ב הערים קולטות דוקא לדעת, כי דין קליטתן הוא מדין מ"ב, מדין תנועה, מדין מסע, מדין אויר. ולכן שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו, כי מיתה וקבורה הם שלא מדעת. משא"כ חיות ותנועה שרשם בדעת. אמנם אדם יכול לפעול שלא לדעת, אבל זוהי השלילה.

גלותו של קין

[יג] הרוצח הראשון בתורה היה כמובן קין. ומה היה עונשו, "נע ונד תהיה בארץ" (בראשית ד' י"ב). והנה צריך להבין למה לא נתחייב מיתה, שהרי רצח במזיד. ועל דרך הפשט נראה לומר בדוחק שמכיון שלא ידע מאיפה תצא נשמת הבל (סנהדרין ל"ז ב') לכן הוא מיקרי קצת שוגג. ועל כך נתחייב נע ונד. וזה גרוע מגלות, שהרי אין לו מקום קבוע כלל. ואז קין, ששורשו ממדת היראה, עשה תשובה, גדול עונוי מנשוא (ויק"ר פרשה י' פיסקא ה'), ונהפך עונוו לשוגג גמור (עי' יומא פ"ו ב'), ולכן נתחייב גלות בארץ נוד, כי גלות מכפרת מחצה. וביתר עומק, לפי היסוד שבארנו שמנוסה היא תחילת גלות וקליטה וכפרה, יש לפרש שעונש נע ונד מתייחס למנוסה, לתנועה לעיר מקלט, וזו כבר חצי כפרה. לאחר מכן וישב בארץ נוד, יש כאן הבחנה של נד, שאפילו במקום שהוא יושב יש בה הבחנה של תנועה, וכל זה בהבחנה של מ"ב ערי המקלט, כי הבחנת ששת ערי מקלט בודאי לא היתה שייכת אז.

רוחב הדרך לערי מקלט כפול מרוחב דרך הרבים

[יד] הגמרא בבבא בתרא (ק' ב'), דנה בדיני רוחב הדרכים למיניהם, "ת"ר דרך היחיד ארבע אמות, דרך מעיר לעיר שמונה אמות, דרך הרבים שש עשרה אמות, דרך ערי מקלט שלשים ושתיים אמות, א"ר הונא, מאי קרא, דכתיב, תכין לך הדרך (דברים י"ט ג'), דרך הדרך" (עי' רשב"ם שם). דהיינו בית דין נצטוו לתקן את הדרכים שיהיו מוכנות לרוצח לנוס (מכות דף י', רמב"ם רוצח פ"ח ה"ה ה"ו, מו"ק ה' א', ו' א'). א"כ מבואר בברייתא בב"ב שהדרכים לערי מקלט כפליים ברוחבם מדרכי רשות הרבים. ומה הטעם בכך. בעומק לפי מה שנתבאר, הדרך לערי מקלט יש בה שני דינים. הראשונה, יש בה דין כפשוטו שהיא דרך לערי המקלט כדרך למקלט. והשנייה, יש בה דין שהדרך עצמה היא תחילת קליטה. לפי זה מובנת גם הגירסא שמקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים (עי' לעיל בענין הגירסאות). כי בעומק יש כאן שני סוגי מקלט. מקלט מצד הונס, ומקלט מצד שלבסוף הוא יגיע וישב בה עד מות הכהן הגדול. יש לחזור ולהדגיש שאנו מדברים מצד השורשים ולא בהתפשטות לדינים. ולכן ברור שגם לששת ערי המקלט היתה דרך רחבה ל"ב אמה, ולא רק למ"ב ערים. וכן ברור שאין היתר להורגו גם בדרך המנוסה לששת הערים ולא רק למ"ב ערים. אנו רק אומרים ששורש התנועה הוא במ"ב ערים ושורש המנוחה הוא בששת ערים.

מיקום ששת ערי המקלט בארץ-ישראל ובעבר-הירדן

[טו] עתה נדון למה נבחרו דוקא ערי הלויים למקלט. אמרה לאה "הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים" (ויצא כ"ט ל"ד). לוי הוא השלישי, לאחר שישנם שני צדדים להתנועה, קו האמצע הוא הכח המניע. נראה עתה כיצד יסוד זה מתגלה בערי המקלט. הגמרא במכות (ט' ב') מביאה ברייתא, "תנו רבנן שלש ערים הבדיל משה בעבר-הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ-כנען ומכוונות היו כמין שתי שורות שבכרם" עיר שבארץ-ישראל מכוונת מול העיר שבעבר-הירדן, "חברון ביהודה כנגד בצר במדבר, שכם בהר אפרים כנגד רמות בגלעד, קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן (ואתחנן ד'

מ"ג, יהושע כ' ז'-ח'). ושלשת (פר' שופטים י"ט ג'), שיהו משולשין", כלומר, המרחק מגבול הצפון עד קדש שוה למרחק מקדש לשכם, ששוה למרחק משכם לחברון, ששוה למרחק מחברון לגבול הדרומי. וה"ה בעבר-הירדן. ושואלת הגמרא מדוע מי שרצח בגבול הצפוני או הדרומי יש לו מרחק גדול יותר לנוס ממי שרצח בין חברון לשכם או בין שכם לקדש, וה"ה בעבר-הירדן. משיבה הגמרא כי בגלעד ובשכם שכיחי רוצחים. ולכאורה תמוה שבין באמצע ארץ-ישראל ובין באמצע עבר-הירדן יהיו יותר רוצחים, הלא דבר הוא. אמנם עומק הדבר מתבאר לפי היסודות שהעמדנו, ועתה נחדד זאת יותר.

שורש כח התיקון בערי מקלט הוא שייכותם לגבוה

[טז] העמדנו שבששת הערים הדין הוא שהקרקע קולטת ובמ"ב ערים התנועה קולטת. והנה כאשר אדם הורג נפש, הוא מקלקל בתרתי, וזקוק לשני תיקונים. האחד, אדם יסודו מעפר וסופו לעפר (תפילת ר"ה ונתנה תוקף), לכן הרוצח מקלקל ראשית כל את בחינת העפר שממנה בא האדם, כי תכלית האדם - אדם מלשון אדמה, מלשון אדמה - להיות דומה לעליון, וא"כ הריגתו גורמת שבמקום שיעלה למעלה, חוזר ויורד גופו לעפר. קלקול שני גרם הרוצח בכך שבעוד שבשעת חיותו היה ההרוג בר-תנועה, השתא במיתתו אינו מתנועע. ושני קילקולים הללו מתקנים בשני סוגי ערי המקלט. כנגד מה שהוא השפיל את יסוד העפר שבקרבו, "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" (בראשית ג' י"ט), יש לו תיקון בקליטת המקום, הקרקע, העפר. וכנגד מה שהוא ביטל את חיותו ותנועתו, יש לו תיקון במנוסתו לערי המקלט. ושני התיקונים כנגד שני הקלקולים שבמוות, מושרשים בששת הערים ובמ"ב ערים. שני תיקונים אלו מקבל הרוצח בערי המקלט, ובארנו כבר שהוא מקבל שם ממש חיות חדשה. ויש להבין מהו מקור החיות החדשה, וכיצד הוא מקור לתיקונים שהרוצח זקוק להם. והנה ברור שהתיקון הוא דוקא בערי הלויים ולא בשאר ארץ-ישראל. היחוד בשבט לוי היה בכך שבעוד שכל שבט קיבל נחלה בארץ-ישראל, לא כן הלויים, "אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל" (קרח י"ח כ'). מקום מגוריהם אינו נחלתם אלא כביכול עדיין שייך לקב"ה, וכמו שמתנות כהונה מגבוה קא זכו, כך גם עריהם. ללויים אין שייכות בעצם למקום, אלא כל חיותם מגבוה. ולכן גם אין קוברים בערי הלויים, כי לא שייך מיתה כלפי גבוה ח"ו. כלפי מעלה יש רק חיות, אין בו מהות של מות בעצם, לכן הוא במהותו מקום שמשפיע חיות. זה המהות של כל הערי מקלט שבעצם הם בהבחנה של חלק גבוה וזה שרש החיות שאין בה מות שלא ניתן לקבורה.

למה בשכם ובגלעד שכיחי רוצחים

[יז] והנה כאשר אנו באים לדון בתוך הערי מקלט עצמם, באלו ערים ישנה יותר חיות ובאלו פחות, התשובה היא שבערי האמצע ישנה יותר חיות. כי כח התנועה שהוא נקודת החיות, נמצא תמיד בנקודת האמצע כידוע. לכן בשכם ובגלעד שכיחי רוצחים, כי בכל מקום שישנה תוספת חיות, אזי גם הס"א זוכה ביתר חיות, דהרי זה לעומת זה. וכאשר מתגלה כח התנועה יתר על המידה, ממילא היא גוררת אחריה גם את הנקודה ההפוכה. וכיצד זה מביא לרציחה. הנה רציחה היא בעצם התנועה שמגיעת עד למקור שרש החיות. כדי לרצוח בן אדם צריך ליגע בשרש חיותו. הרי אם מכים אדם בכף ידו ויוצאת טיפת דם לא תצא נשמתו מכך. אלא רציחה בעי איבוד דם שיתפשט עד דם התמצית. א"כ בגלעד ובשכם שכיחי רוצחים מחמת שהם קו האמצע ושם נקודת התנועה. עולה א"כ ששורש נקודת החיות שבערי המקלט נמצא בשכם וגלעד, אבל החיות מתפשטת גם לצדדין, ולכן גם בשאר ערי המקלט יש חיות ויש איסור קבורה. אבל בעומק בשכם ובגלעד נמצא שרש התנועה, שרש החיות, שרש הקליטה.

דברי תורה וכן המזבח ג"כ קולטין

[יח] המושג של קליטה להציל מגואל הדם אינו מיוחד רק לערי מקלט. הגמרא במכות (י' א') אומרת לדעה אחת שגם דברי תורה קולטין, כלומר כאשר אדם עוסק בתורה אין גואל הדם יכול להורגו ולכאורה פטור מגלות, אמנם דוקא בעת דעסיק ביה. ולאידך מד"א לא מגואל הדם קולטין דברי תורה אלא ממלאך המות, וג"כ דוקא בעת דעסיק ביה, כמעשה

כרב חסדא בסוגיין, וכן בדוד במלך (שבת ל' ב'). ועיי בגמרא בסוטה (כ"א א') לענין מתי תורה ומצוה מגנא ומצלוא, ואכ"מ. מלבד זאת, גם המזבח קולט את הרוצח (מכות י"ב א', רמב"ם רוצח פ"ה הי"ב והי"ג). כפי שבארנו ישנה קליטה משורש המקום וישנה קליטה משורש התנועה. הקליטה בשעה שהאדם עוסק בתורה היא מצד התנועה. דאיסתכל באוריתא וברא עלמא (בר"ר פרשה א' פיסקא א', זח"ב קס"א א'), הסתכלות היא שורש התנועה, היא זו שהולידה את הבריאה, והיא שרש החיות של הבריאה. וכאשר אדם עוסק בתורה, קולט אותו בחינת שורש התנועה שבבריאה, שהוא שורש החיות שבבריאה. מאידך הקליטה של המזבח היא מצד המקום. הגמרא (אם) אומרת שדוקא גג המזבח קולט ולא קרנותיו. מה העומק בדבר. הנה הרוצח ששפך דם, דם ההרוג ירד לארץ, "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה" (בראשית ד' י'). והנה ישנה הבחנה שכח הקליטה מעלה את הדם למעלה, וזו הבחנה של תנועה. אבל הבחנה עליונה יותר היא מצד קליטת המקום, כי מקום אין בו תנועה, ואי תנועה גבוה מתנועה. דבר העולה על גג המזבח, השלמת עבודתו היא כאשר נעשה אפר, שאז שוב אין בו מעילה, ואז הוא חוזר בעצם לשרש נקודת התיקון שלו. א"כ כאשר הקליטה היא מצד האבחנה של התנועה, אז דברי תורה קולטים אותו, כי זה מצד מה שהוא עוסק ומתנועע. אבל כאשר הקליטה היא מצד ההבחנה של וישב בה (מסעי ל"ה ע"ה), מבחינת המקום, אזי המזבח קולט אותו, בהבחנת האפר, העליה העליונה, משום שהאפר בגגו של מזבח אין בו תנועה, כמו העפר בארץ התחתונה שאין בו תנועה, "ואנכי עפר ואפר" (וירא י"ח כ"ז). אמנם אחיזה בקרנות המזבח, שאינה מועילה לקליטה, זו עליה בהבחנה של מקום זריקת הדם שהיא בקרנות, וזה מדין תנועה ולא מדין מקום.

לעתיד לבוא תהיינה עוד שלש ערי מקלט

[יט] הנה מובא בספרי (על פ' שופטים י"ט ח' ט') ובירושלמי (מכות פ"ב ה"ו דף ז' ב'), כאשר ירחיב ה' את גבול ישראל, יתווספו עוד שלש ערי מקלט, בארץ הקיני והקניזי והקדמוני. ועל זה תמה האריז"ל (שער ליקוטי תורה, פ' שופטים שם), "הנה קשה, שאחר שיבא המשיח, ראוי שלא יהיו רוצחים וכו', ואיך אמר ויספת עוד ג' ערים מלבד הראשונים", ועי"ש שמתרץ בדרכו. אבל לדרכנו, הגמרא אומרת (סנהדרין צ"ז ב') עתיד הקב"ה להעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כהמן, שמכח כך הם חוזרים בתשובה. וזו כמובן תשובה מיראה, ואז כל הרוצחים במזיד יהפכו להיות שוגגים, לכן יצטרכו עוד ערי מקלט בשביל כל הרוצחים השוגגים. עומק הדבר. הנה הזכרנו לעיל שב"ד מצוים לתקן את הדרכים לערי הלויים, שיהיו מוכנים לצורך הרוצחים השוגגים הנסים לערי המקלט. ומבואר בגמרא (מו"ק ו' א') וברמב"ם (רוצח פ"ח ה"ו), שתיקון הדרכים נעשה בט"ו באדר, דהיינו בפורים. וברור לכל משכיל שכל שוגג זה בלי דעת כמו שכתוב בפסוק (ויקרא ד' כ"ז-כ"ח). ובזמן שיש דין של עד דלא ידע (מגילה ז' ב'), אז מתקנים את ערי הלויים שהם ערי מקלט. מדוע, כי כאשר הגדרת היום היא בלי דעת, אז מתקנים את הדרכים לצורכי הרוצחים בלי דעת. והנה בזמן הזה יש מ"ב ערים שקולטות דוקא לדעת, וששת ערים שקולטות גם שלא לדעת. אבל לעתיד לבוא כשתהיה קליטה של הדעת בבלי דעת, אז תהיינה שלש ערים חדשות, לקלוט את אלו שנהפכו ממזיד לשוגג, שהגיעו מדעת לבלי דעת.

טעותו של שרו של רומי

[כ] עתה נבין את הגמרא במכות (י"ב א'), "אמר ריש לקיש שלש טעויות עתיד שרו של רומי לטעות דכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה ס"ג א'), טועה שאינה קולטת אלא בצר והוא גולה לבצרה, טועה שאינה קולטת אלא שוגג והוא מזיד מזיד, היה טועה שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך". והנה מה ששרו של רומי טעה שהרי הוא מזיד ואינו שוגג, באמת זו אינה לגמרי טעות, דהרי כשיאיר האור דלעתיד לבוא, באמת המזיד יהפוך לשוגג, כפי שביארנו. אמנם במה דברים אמורים, שבאמת נהפך ממזיד לשוגג, אבל מי שנשאר מזיד אינו נקלט. וכן מובנת הכיצד טעה לחשוב שמלאך יקלט, דהרי באור דלעתיד לבוא יהפכו בני אדם למדרגת מלאכים. ובאמת ישנה כזאת מדריגה, אבל טעותו היתה שהוא לא נגלה באור של לעתיד לבוא, ולכן אינו שייך שישמש באור דלעתיד לבוא. לסיכום א"כ, ישנם שלשת הערים שבעבר-הירדן שהם שרש התנועה. וישנם שלשת ערים בארץ-ישראל שהם בחינת קרקע קביעה וקיימא. וישנם שלשת הערים דלעתיד לבוא, כאשר התנועה תתכלל במקום, וזו תהיה האחדות של שלשת הערים דלעתיד לבוא, שזו תהיה הקליטה הגמורה.